

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра української мови імені професора К. Ф. Шульжука

ДІАЛЕКТОЛОГІЧНА ПРАКТИКА:

настанови, завдання, зразки

Посібник для студентів філологічного факультету
спеціальностей 014 Середня освіта (Українська мова і
література), 035 Філологія (Українська мова та література)

Рівне – 2024

УДК 811.161.2'28(075.8)

Д 44

ДІАЛЕКТОЛОГІЧНА ПРАКТИКА: настанови, завдання, зразки. Посібник для студентів філологічного факультету спеціальностей 014 Середня освіта (Українська мова і література), 035 Філологія (Українська мова та література) [вид. 2-ге, виправ. і допов.] / Укладачі: Н. В. Кірілкова, Н. М. Совтис, Ю. Є. Ричагівська. Рівне: РДГУ, 2024. 72 с.

Укладачі:

Кірілкова Н. В., канд. філол. наук, доцент кафедри української мови імені професора К. Ф. Шульжука РДГУ;

Совтис Н. М., доктор філол. наук, професор кафедри української мови імені професора К. Ф. Шульжука РДГУ;

Ричагівська Ю. Є., канд. філол. наук, доцент кафедри української мови імені професора К. Ф. Шульжука РДГУ.

Рецензенти:

Дзюба М. М., канд. філол. наук, доцент кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування;

Бісовецька Л. А., канд. філол. наук, доцент кафедри теорії і методик початкової освіти Рівненського державного гуманітарного університету.

Посібник рекомендований до друку на засіданні кафедри української мови імені професора К. Ф. Шульжука Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 2 від 30 січня 2024 р.;

на засіданні навчально-методичної комісії філологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 2 від 25 березня 2024 р.

© Кірілкова Н. В., Совтис Н. М., Ричагівська Ю. Є., 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
МЕТА Й ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ.....	6
ЗМІСТ ПРАКТИКИ	6
ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ ПРАКТИКИ	13
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	16
ДОДАТКИ.....	33
Додаток А. Зразок титульної сторінки до матеріалів практики	33
Додаток Б. Зразок повідомлення про історію сіл, де проходила діалектологічна практика	34
Додаток В. Зразки оформлення розшифрованих фонетичною транскрипцією текстів.....	37

ВСТУП

Вивчення курсу «Українська діалектологія» завершується двотижневою діалектологічною практикою.

Під час проходження практики здобувачі вищої освіти матимуть можливість наочно пересвідчитися у діалектній здиференційованості української мови, навчатися виявляти спільні та відмінні для досліджуваної говірки та літературної мови лексичні, фонетичні, граматичні явища. Сформовані в ході практики вміння й навички слухати, цілеспрямовано відбирати, науково інтерпретувати ті чи ті риси діалектного мовлення стануть важливими для майбутньої педагогічної та наукової діяльності.

Підготовка студентів до проходження практики здійснюється шляхом читання лекцій з української діалектології, проведення практичних і семінарських занять, а також самостійного опрацювання здобувачами відповідної літератури. Практиканти вчать записувати говірковий матеріал фонетичною транскрипцією, визначати основні діалектні явища.

Перед початком практики її керівник проводить здобувачам освіти настановчу конференцію, під час якої інформує про мету й завдання, вимоги до структури звіту й оформлення матеріалів, вказує термін подання документації на кафедру української мови.

У спостереженні над говіркою можна виділити певні етапи. Приїхавши в село, необхідно вслухатися в місцеве мовлення, відшукати в ньому найбільш типові, характерні компоненти, заглибитися в систему діалекту. Об'єктами для спостережень (інформаторами) потрібно обирати передусім носіїв традиційної говірки, оскільки саме в їхній мовленнєвій практиці зберігаються локальні особливості, які допоможуть відновити первинну структуру говору, з'ясувати історію його формування. Ці мешканці села повинні мати мовне чуття і не мати

мовленнєвих вад, а також бути добре обізнаними з тими галузями матеріальної та духовної культури, що цікавлять записувача. Найкраще традиційна система діалекту зберігається в мовленні старшого та середнього поколінь жителів села. Потрібно залучати кількох інформаторів, щоб мати можливість перевірити факти, які викликають сумніви. Важливого значення набувають також фотографії та відеозаписи.

У практиці збирання діалектного матеріалу використовують різні методи, зокрема, метод безпосереднього спостереження за мовленням, яке звучить від інформатора, метод коректуючих (допоміжних) питань, метод прямого опитування носіїв говірки.

У запропонованому посібнику використано матеріали діалектологічної практики, зібрані студентами факультету української філології Рівненського державного гуманітарного університету під керівництвом кандидата філологічних наук, доцента кафедри української мови Наталії Василівни Кірілкової, яка багато років присвятила дослідженню діалектів Рівненщини.

*Наталія Совтис,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови
імені проф. К. Ф. Шульжука РДГУ*

МЕТА Й ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ

Основним завданням діалектологічної практики є ознайомлення студентів із живим говірковим мовленням, підготовка до самостійного збирання відповідних діалектних матеріалів, систематизація, класифікація і лінгвістичне опрацювання їх.

У ході практики студенти повинні:

1) поглибити й розширити знання з української діалектології;

2) виробити навички науково-дослідницької роботи у процесі збирання й вивчення фактів мовлення говірок, особливостей літературно-діалектної взаємодії;

3) формувати систему підходів до виявлення впливу діалектного оточення на усне й писемне мовлення школярів;

4) зібрати науково достовірні матеріали для подальших мовознавчих студій;

5) виховувати в собі любов до рідного краю, до мови, звичаїв, обрядів свого народу.

ЗМІСТ ПРАКТИКИ

На проходження діалектологічної практики навчальною програмою передбачено два тижні. За цей час студенти під керівництвом викладачів кафедри українськлі мови записують мовний матеріал тієї чи тієї говірки. Кожен практикант повинен зібрати й систематизувати діалектний матеріал в обсязі, що відповідає розділам програми.

Записати від корінних мешканців села 3–4 розповіді на диктофон, телефон, інший електронний носій. Тематика й обсяг текстів обговорюються з керівником. Скопіювати їх на диск (диск віддати разом зі звітом про проходження практики). Записані тексти розшифрувати фонетичною транскрипцією. Записати історію заселення

села; промисли, що були і є, освітні заклади, культурні центри тощо.

Подаємо орієнтовну тематику текстів.

Село (рідне село, виникнення села, рідний край).

Ліс, природа (ліс, лісівництво, дерево, деревина, трави, ягоди, гриби, птахи, звірі, плазуни, річка, болото, зеро, погода).

Земля; господарювання (обробіток землі; правила господарювання; народні прикмети; сільськогосподарські культури на присадибній ділянці; господарювання у колгоспі; меліорація; сільськогосподарські знаряддя; вирощування й обробка льону; вирощування й обробка проса; вирощування й обробка коноплі, вирощування та зберігання картоплі; тютюну; збирання хмелю; сівба; возовиця; молотьба; зерно, його зберігання; сінокіс).

Будинок; домашнє господарство (будинок, будівлі, будівництво, освячення хати, входини, хатнє начиння, піч, колодязь, хатня робота, випікання хліба, борошно, страви, приготування страв, зберігання продуктів харчування, тканиня, полотно, одяг, взуття, вишивання, домашні птахи та тварини, утримання худоби).

Різні види господарської діяльності, ремесла (бджільництво, млинарство, гончарство, рибальство, риба, вироби із заліза, плетіння).

Людина, її життя (сім'я, родина; народження і догляд дітей, поведінка вагітної жінки; хрестини; дитинство, навчання; юність; відпочинок, розваги; вечорниці; одруження, весілля; коровай, здоров'я; лікування; смерть; похорон; поминання померлих; спорідненість, свояцтво; односельці; своє життя; життєві пригоди; спогади про минуле; голод; розкуркулення; війна).

Традиційна духовна культура (мораль; церква; молитви; народний календар, свята; немовлята; русалки; домовики; діди; русальний тиждень; відьми; перевертні;

чорти; ходячі покійники; магія рослин, речей; народні прикмети, ворожіння; циганка-ворожка; викликання дошу; пожежа під час грози; замовляння; знахарство, зцілення; сни, тлумачення снів; мова; фольклор; ономастикон).

Лексика

Знайти в говірці власне лексичні діалектизми (наприклад, *пательня* - 'сковорода'), лексико-семантичні (*горбки* – 'кладовище'), лексико-словотвірні (*дівочки* – 'дівчата'), лексико-фонетичні (*зацмін* - 'жасмін').

Фонетика

1. Який звук вимовляють на місці колишнього **Ѣ** в наголошеній і ненаголошеній позиціях: *хлів* [хл'іў, хл'іеў, хл'еў, хл'уоў ...], *біда*, *дід*, *сніг*; *співати*, *мішок*, *стіна*, *пісок* та ін.?

2. Який звук вимовляють на місці етимологічних **о**, **е** в новозакритих складах: *сніп* [сн'іп, сніп, сноп, снўп ...] *стіл*, *кінь*, *віл*, *ніж*, *радість*, *старість*, *ніч*, *сім*, *жінка*, *щітка* та ін.?

3. У яких звуках реалізується **и** та **е** в наголошеній і ненаголошеній позиціях: *зима* [зима, з'іма, з'і^има зи^ема ...], *жито*, *лихо*, *син*, *вузький*, *живе*; *сидіти*, *вишневий*; *гребінь*, *берег*, *цегла*, *мені*, *весна*, *поле* та ін.?

4. У яких звуках реалізується **у**: *зозуля* [зо^узул'а, зузул'а, зазул'а...], *кувати* та ін.? звук **о**: *молоко* [молоко, мо^улоко, мулоко], *сорока*, *кожний*, *чоловік*, *вода* та ін.?

5. Які звуки виступають на місці праслов'янських сполук «губний +j»: *м'ясо*, *пам'ять*, [пам'ат', памн'ат', памйат', пам'іт', пам'ет'...], *ім'я*, *люблять*, *сплять*, *люблю*, *роблю* та ін.?

6. У яких звуках реалізуються шиплячі **ж**, **ч**, **ш**, **ж**: *час* [час, ч'ас ...], *жито*, *курча*, *душа*, *спішать*, *школа*, *джміль* та ін.?

7. У яких звуках реалізується звук **ф**: *фіртка* [ф'іртка, хв'іртка ...], *ферма, фартух, фрукти, туфлі* та ін.?

8. Чи спостерігається ствердіння звука **ц**: *хлопець* [хлопец, хлопец'], *вулиця, палець, парубоцький*; **р'**: *буряк* [бур'ак, бурак...], *буря, рядно, прямо, варю* та ін.

9. У яких словах вживається **г**: *танок* [танок, ганок...], *грати, ґрунт, гедзь, гуля* та ін.?

10. Чи вживаються протетичні приголосні у словах: *око* [око, воко, гоко ...], *олія, орати, Іван, Андрій, овечка, обід* та ін.?

11. Чи спостерігаються метатези у словах *тарілка, ведмідь, печериця* тощо?

Морфологія

1. Чи є зміни в категорії роду іменників у говірці (*олій – олія, апельсин - апельсина*)? Наведіть зафіксовані в говірці приклади.

2. Чи є діалектні відмінності у категорії числа (*три джерелі, дві селі, двера ...*)? Проілюструйте це явище прикладами з досліджуваної говірки.

3. Як розрізняються тверді та м'які основи прикметників?

4. Чи зафіксовано стягнення закінчень прикметників? Якщо так, то в яких відмінкових формах?

5. Запишіть діалектні форми числівників, займенників.

6. Чи є іменники, які мають відмінні від літературної мови парадигми?

7. Проілюструйте говіркові особливості дієслова.

Транскрипція

Для передачі діалектного мовлення використовуємо систему знаків, яка апробована в Атласі української мови. У 3-х т. Т. 1. К., 1984; Т. 2. К., 1988; Т. 3. К., 2011.